

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

TADQIQOTLAR

ILM-FAN

TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO‘PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to‘plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar

ResearchGate

zenodo

ADVANCED SCIENCE INDEX

Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O‘ZBEKISTON-2026

AN-ANAVIY O‘ZBEK OILASI VA UNING KELIB CHIQUISHIGA
HAQIDAGI TASNIFLAR TAHLILI

Xudoyberdiyev Sherzodbek rahimberdi o‘g‘li

University of economics and pedagogy

"Ijtimoiy va gumanitar fanlar" kafedrasida assistenti

khudayberdiyevsherzodbek@gmail.com

Annotatsiya: maqolada o‘zbek , oila, o‘zbek oilasi atamalariga va ularning tarixiy manbalar asosida o‘rganilishiga hamda izohli lug‘atlar asosida bir qancha tahlillarda keltirilgan ma‘lumotlar bilan izohlab O.Bo‘riyev, K.Shoniyozov, A.Qodirov, M.Jo‘rayeva, I.Jabborovlarning O‘zbek oilasi haqida ilmiy fikrlari orqali tarixiy faktlar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek , oila, o‘zbek oilasi, Dashti Qipchoq, Oltin O‘rda, o‘g‘uz+berk, o‘g‘uz-bo‘ka, Kichik oila, Katta oila,

So‘z boshimiz dastlab mavzuyimizni o‘zagi hisoblanmish O‘zbek atamasining kelib chiqishi bilan boshlaymiz. Bilamizki ushbu atama yani O‘zbekatamasi – tarixiy manbarda el nomi sifatida XIV-XV asrlarda Dashti Qipchoq chorvador qabilalari uyushmasiga nisbatan qo‘llanilgan. Unga qadar “O‘zbek” degan atama ayrim kishi nomlari sifatida uchrab turgan. Masalan: Ozarbayjon otabelklaridan birining nomi O‘zbek edi (Rashidaddin. Djami at-tavarix. Moskva, 1952, T.I, 2 b)

XIV-asrning 60-yillarida Oltin O‘rda mayda xonliklarga bo‘linganidan so‘ng, Volga daryosi bilan Ural daryolari oralig‘iga joylashgan hudud beklari o‘zlarini “O‘zbek” deb ataganlar.

XVI-XVIII-asrlar davomida tuzilgan 200 ga yaqin xaritalarda O‘rta Osiyo hududlari “O‘zbeklar malakati”, “Uzbek”, Uzbekiya, O‘zbekiston” nomlari ostida tasvirlangan. Ushbu xaritalarda O‘rta Osiyo sarxadlarining ayrim qismlari Usbek Turkistan, Usbek Turan, Usbek Tartaria, Usbek Zagatay kabi nomlar ostida qayd qilingan. Aslida esa ushbu “O‘zbek” so‘zi ikki bo‘g‘indan yani “o‘z” o‘zagi o‘zlikni anglatib, unga turkcha “bek” suffiksi qo‘shilib ushbu atama paydo bo‘lgan.

Bundan tashqari badiiy ijod ahli o‘zbek so‘zidagi “o‘z” o‘zagi o‘g‘uzdan yani qadimgi o‘g‘uz+berk hamda o‘g‘uz-bo‘ka so‘zidan kelib chiqqan, aslida o‘zbek so‘zi O‘g‘uzbek so‘zining qisqartmasi degan farazni ilgari surganlar. Fanda o‘zbek so‘zini turkiy xalqlarning “uz”, “o‘z” urug‘i bilan ham bog‘lashga intilishlar bor.

Oila atamasiga izoh berish orqali mavzuyimizni davom ettiramiz. Demak Oila atamasi – erkak va ayolning ixtiyoriy ravishda turmush qurish uchun tuzgan ittifoqi bo‘lib, jamiyatning kichik xujayrasi, ijtimoiy-madaniy organizmdir. Oila kishilarning tabiiy-biologik (jinsiy munosabat, bola tug‘ish), iqtisodiy (mulkiy munosabatlar, uy-ro‘zg‘orini boshqarish), xuquqiy (nikohni fuqorolik xolatlarda qayd etish), ma‘naviy (er-xotin, ota-ona va bolalar o‘rtasida sevgi, mehr-muhabbat

tuygʻusi va boshqalar) munosabatlariga asoslangan ijtimoiy birligi hisoblanadi. Oila aʼzolari bir-birlari bilan, turmush, oʻzaro iqtisodiy, mulkiy, xuquqiy, axloqiy, ruhiy va xokazolar bilan bogʻlangan. Uning eng muhim ijtimoiy vazifasifalari – inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, aʼzolarning turmush sharoitini, boʻsh vaqrini samarali uyushtirishdan iborat. (O.Boʻriyev, F.Rahmonov. Etnolgiya atalamalarining qomusiy lugʻati, Toshkent, 2020 y, 179-b).

Oʻzbek tilining izohli lugʻatida qayd etilganidek: “Oila – bola-chaqa, xonadon urugʻ-avlod. Er-xotin, ularning bola-chaqalari va eng yaqin tugʻishganlaridan iborat birga yashovchi kishilar majmui. Oʻzbek jamiyatida oila qadimdan ijtimoiy tuzilmaning asosiy boʻgʻini hisoblangan. Oila nafaqat iqtisodiy va demografik birlik, balki maʼnaviy-axloqiy qadriyatlar, urf-odat va anʼanalarning davomiyligini taʼminlovchi institut sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Anʼanaviy Oʻzbek oilasi mavzusi haqida gap ketganda etnograf Ochil Boʻriyevning fikrlari bizga katta turtki beradi. Uning taʼkidlashicha, oila jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida turlicha shakllanib, har bir tarixiy davrda ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga mos ravishda rivojlangan. Oʻzbek xalqi tarixida oila avvalo mehnat taqsimoti, qarindoshlik rishtalari va umumiy xoʻjalik asosida vujudga kelgan ijtimoiy birlik sifatida namoyon boʻlgan.

Tarixiy manbalarga koʻra, qadimgi dehqonchilik va chorvachilik bilan shugʻullangan aholi orasida oilaning asosiy vazifasi avlodni davom ettirish, mulkni saqlash va mehnat jarayonini tashkil etishdan iborat boʻlgan. Ayniqsa, Fargʻona vodiysida sugʻorma dehqonchilik rivojlanganligi sababli, oilaning ishlab chiqarishdagi roʻli yanada kuchli namoyon boʻla boshlagan.

Oila turlari asosan kichik (yadro) oila va katta (patriarxal) oila shakllariga ajratiladi:

- Kichik oila er-xotin va ularning farzandlaridan iborat boʻlib, u koʻproq keyingi davrlarda, xususan XX-asrda keng tarqala boshlagan.

- Katta oila esa bir necha avlod vakillari – bobo, ota, aka-uka va ularning oilalarini oʻz ichiga olgan murakkab ijtimoiy tuzilma boʻlib, u oʻzbek xalqi tarixida uzoq vaqt davomida asosiy oila shakli sifatida mavjud boʻlgan. Fargʻona vodiysida katta oilalar koʻpincha bir hovlida yoki bir-biriga yaqin joylashgan hovlilarda yashab, umumiy xoʻjalik yuritgan.

Oilaning ijtimoiy institut sifatida idrok etishda oila aʼzolarining oʻzaro munosabatlarini tahlil etish katta ahamiyatga ega. Oila aʼzolari oʻzaro munosabatlari er va xotin, ota va ona, farzandlar – oʻgʻil va qiz, aka va uka, ona va singil, avlodlar – bobo va buvilarning bir-birlari bilan munosabatlari, burch va majburiyatlarini qamrab oladi. (Ochil Boʻriyev. Oʻzbek oilasi –Toshkent: Oʻzbekiston, 2012.11-bet.)

Oila institutining asosiy omillaridan biri nikoh munosabatlari hisoblanadi. Ochil Boʻriyev nikohni ijtimoiy jihatdan tartibga solingan munosabat sifatida talqin etib, uning shakllanishida urf-odat, diniy qarashlar va iqtisodiy manfaatlar

muhim ro‘l o‘ynaganini o‘zining “O‘zbek oilasi” nomli monografiyada ta’kidlab o‘tgan.

Farg‘ona vodiysida tarixan nikoh marosimlari an’anaviy tarzda o‘tkazilib, sovchilik, unashtirish, to‘y va kelin tushirish kabi bosqichlardan iborat bo‘lgan. Nikohda qarindoshlik aloqalarini mustahkamlash, urug‘ va mahalla manfaatlarini hisobga olish muhim hisoblangan.

Katta oila o‘zbek xalqining etnografik xususiyatlarini yaqqol aks ettiruvchi institutdir. Bo‘riyevning fikricha, katta oilada patriarxal munosabatlar ustun bo‘lib, oila boshlig‘i – odatda eng yoshi katta erkak – xo‘jalik va ijtimoiy munosabatlarni boshqargan.

Farg‘ona vodiysi misolida katta oilaning quyidagi xususiyatlarini ko‘rish mumkin: umumiy mulk va xo‘jalik yuritish; mehnat taqsimotining an’anaviy shakli; qarindoshlik va qo‘shnichilik rishtalarining mustahkamligi; oilaviy marosim va udumlarning saqlanib qolishi.

Avvalo, umumiy mulk va xo‘jalik yuritish katta oilaning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Farg‘ona vodiysida tarixan bir hovlida bir necha avlod — bobo, ota, o‘g‘illar va ularning oilalari birgalikda yashagan. Yer maydonlari, chorva mollari, qishloq xo‘jaligi anjomlari va uy-joy mulki umumiy hisoblangan. O. Bo‘riyevning yozishicha, katta oilada ishlab topilgan daromad alohida shaxslarga emas, balki butun oila ehtiyojlariga yo‘naltirilgan va uni boshqarish ko‘pincha oilaning eng yoshi katta erkak a‘zosiga yuklatilgan (Bo‘riyev O., O‘zbek oilasi, 1-bob).

Ikkinchidan, mehnat taqsimotining an’anaviy shakli katta oilaning ichki barqarorligini ta‘minlagan. Erkaklar asosan dalachilik, hunarmandchilik, savdosotiq va jismoniy mehnat bilan shug‘ullangan bo‘lsa, ayollar uy-ro‘zg‘or ishlari, bolalar tarbiyasi, oziq-ovqat tayyorlash va hunarmandchilikning ayrim turlari (to‘qimachilik, tikuvchilik) bilan band bo‘lgan. Etnograf Karim Shoniyozovning fikr bildirishicha, bu mehnat taqsimoti nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki avlodlar o‘rtasida tajriba va qadriyatlarning uzluksiz uzatilishini ham ta‘minlagan (Shoniyozov K. O‘zbek xalqining etnik tarixi. — Toshkent: Sharq, 2001).

Uchinchidan, qarindoshlik va qo‘shnichilik rishtalarining mustahkamligi Farg‘ona vodiysidagi katta oilaning ajralmas jihati bo‘lgan. Mahalla tizimi orqali qarindoshlar o‘rtasidagi aloqalar doimiy aloqada saqlangan, to‘y, aza, xayriya va hashar ishlari jamoaviy tarzda amalga oshirilgan. A. Qodirovning fikricha, Farg‘ona vodiysida qarindoshlik munosabatlari “ijtimoiy xavfsizlik tizimi” vazifasini bajargan, ya’ni muhtoj oilalarga yordam ko‘rsatish, yetim-yesirlarni qo‘llab-quvvatlash shu tizim orqali amalga oshirilgan (Qodirov A. O‘zbek jamiyatida oila va mahalla. — Toshkent: Ma’naviyat, 2010).

To‘rtinchidan, oilaviy marosim va udumlarning saqlanib qolishi katta oilaning ma’naviy asosini tashkil etgan. Farg‘ona vodiysida beshik to‘yi, sunnat to‘yi, kelin salom, ota-onaga hurmat, kattaga bo‘ysunish kabi marosim va odatlar avloddan

avlodga o'tib kelgan. Etnograf olim M. Jo'rayeva qayd etishicha, katta oilada bu marosimlarning saqlanishi yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim ro'l o'ynagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O.Bo'riyev, F.Rahmonov. Etnolgiya atalamalarining qomusiy lug'ati, Toshkent, 2020 y, 179-b.
2. Bo'riyev O. O'zbek oilasi. – Toshkent:O'zbekiston, 2012.
3. Ashirov A. O'zbek xalqining oilaviy an'analari. – Toshkent.
4. Snesev G.P. O'rta Osiyo xalqlari etnografiyasi. – Moskva.
5. Jabborov I. O'zbeklar etnografiyasi. – Toshkent.
6. Shoniyozov K. O'zbek xalqining etnik tarixi. — Toshkent: Sharq, 2001.
7. Qodirov A. O'zbek jamiyatida oila va mahalla. — Toshkent: Ma'naviyat, 2010.